

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, доцента Віталія КУЧЕРА на дисертацію
Анни ЦЕГОЛКО «Цивільно-правовий статус неповнолітніх осіб як
учасників спадкових правовідносин», подану на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Вивчення матеріалів дисертації, представлених ЦЕГОЛКО Анною Вікторівною, дають підстави стверджувати, що авторкою проведено ґрунтовний юридичний аналіз теми, яка є однаково актуальною як для розвитку теорії цивільного права, так й у практичному вимірі.

Актуальність теми дослідження. У дисертаційному дослідженні вирішуються актуальні теоретичні та практичні проблеми правового регулювання одного з найбільш багатофункціональних інститутів цивільного права – інституту спадкового права. Спадкові правовідносини належать до найбільш поширених і посідають особливе місце в системі приватного права.

Актуальність поданої на рецензування дисертації зумовлена тим, що запропоноване автором дослідження проведене з метою, щоб гарантувати реалізацію спадкових прав неповнолітніх осіб та створити належний механізм їх реалізації.

При цьому комплексного дослідження питань спадкування неповнолітніми особами досі здійснено не було. Недосконалим залишається законодавче врегулювання досліджуваного питання, не вирішені колізії у правовій регламентації процесу спадкування неповнолітніми особами. Зміни у спадкових правовідносинах не завжди отримують належне та вчасне нормативно-правове регулювання. Проблемні питання, які виникають під час спадкування неповнолітніми особами, можуть спричиняти труднощі у нотаріальній діяльності та бути причиною судових спорів.

На часі також потреба у перегляді наукових підходів правового цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб як учасників спадкових

правовідносин. Особливої ваги це питання набуває в умовах воєнного стану та російської агресії проти України.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо розроблені в науці та перспективні для дослідження.

З цих міркувань є підстави для твердження, що обрана дисертанткою тема дослідження має комплексний і пріоритетний характер, а, отже безперечно, високий рівень актуальності.

Актуальність заявленої тематики підтверджується також і виконанням дисертаційного дослідження відповідно до плану роботи кафедри теорії права, конституційного та приватного права факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ у межах теми «Проблеми правового регулювання приватних відносин в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу» (номер державної реєстрації № 0123U103819).

Обґрунтованість, достовірність та новизна представлених результатів проведених досліджень.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертанткою, своєю переважною більшістю є аргументованими і переконливими. При їх доведенні та обґрунтуванні авторкою використано широке коло вітчизняних й зарубіжних наукових джерел з цивільного права, українське та зарубіжне законодавство.

Авторка у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела, нормативно-правові акти та судову практику, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки.

Порівнюючи різні точки зору науковців, авторка в багатьох випадках формулює власну позицію, є толерантною у дискусії з іншими фахівцями.

Вміле використання широкого спектру сучасних методів наукового пошуку (аналізу, порівняння, теоретичного моделювання, діалектики, інтерпретації, юридичної герменевтики тощо) позитивно вплинуло на ступінь обґрунтованості власних наукових положень, висновків та рекомендацій.

Достовірність отриманих результатів забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації. Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентативною, оскільки дисертантка при проведенні дослідження використала значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює 190 найменувань). Слід відзначити, що достатню увагу авторка приділила аналізу зарубіжного досвіду врегулювання відповідних правовідносин та доведенню доцільності запровадження окремих положень, що засвідчили ефективність їх застосування в інших державах.

Результати дисертації отримали належну апробацію, зокрема розглядались та обговорювались на численних науково-практичних конференціях та семінарах протягом 2020-2023 рр.

Достовірність наукових положень обумовлена чітко визначеною структурою дослідження. Авторкою вірно визначено предмет та об'єкт дослідження, чітко сформульовано його мету та задачі. Структура дисертації обумовлена завданнями та логікою дослідження і складається із вступу, трьох розділів, поділених на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розкриттю теми дисертаційного дослідження сприяв класичний підхід до аналізу спадкових правовідносин від загальних категорій до спеціальних: від загальних положень спадкування до визначення особливостей правового статусу неповнолітніх осіб як учасників спадкування.

Наукова новизна результатів роботи впливає з актуальності теми дослідження. Про новизну дисертаційного дослідження авторки свідчить низка нових положень, які мають оригінальний характер та містять важливе науково-теоретичне та практичне значення.

Дисертація є першим комплексним монографічним дослідженням неповнолітніх осіб як учасників спадкових правовідносин, у якому на основі сучасних положень теорії цивільного права, узагальнення судової практики отримано висновки, що мають наукову новизну, та виносяться на захист.

Зокрема, авторкою *запропоновано* алгоритм вирішення питання відмови від прийняття спадщини неповнолітньою особою за наявності згоди лише одного з батьків (усиновлювача); аргументовано доцільність закріплення відповідальності нотаріуса перед неповнолітніми спадкоємцями за невжиття або несвоєчасне вжиття заходів з охорони спадкового майна; визначено умови відповідальності управителя спадщиною. *Удосконалено*: зміст поділу неповнолітніх спадкоємців на «потенційних» та «фактичних» спадкоємців; право неповнолітньої особи відмовитись від прийняття обов'язкової частки у спадщині; положення щодо захисту спадкових прав неповнолітніх осіб нотаріусом. *Набули подальшого розвитку* підстави здійснення охорони спадкового майна у випадку, коли спадкоємцем є неповнолітня особа.

Сформульовані висновки та пропозиції щодо предмету дослідження є новими, відповідають загальному спрямуванню розвитку науки цивільного права загалом. Слід підкреслити, що ряд висновків авторки знаходять своє продовження у пропозиціях до чинного законодавства, спрямованих на його вдосконалення.

Оцінка змісту дисертації, рівня виконання поставлених завдань та оволодіння методологією наукової діяльності.

Дисертація підготовлена на належному науковому рівні. У вступі чітко обґрунтовано актуальність теми дослідження; виокремлено наукову

новизну; визначено методологію та опрацьовано джерельну базу; сформульовано мету та її вираження у конкретних завданнях дослідження; окреслено об'єкт та предмет дослідження; зазначено зв'язок із науковими темами.

Зміст дисертації послідовно розкриває обрану тему.

Зокрема, *перший розділ дисертації* присвячений загальнотеоретичним і методологічним аспектам дослідження: окреслено історіографію дослідження цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб у спадкових правовідносинах та розглянуто питання методології проведеного дослідження. Тут наведено перелік філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, які використані у науковій роботі, проілюстровано результати, отримані за допомогою тих чи інших методів.

Другий розділ дисертації присвячений аналізу цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб у спадкових правовідносинах. Тут авторка аналізує наукові підходи до розуміння таких понять, як «правовий статус», «цивільно-правовий статус особи», «елементи цивільно-правового статусу». Розглянуто нормативно-правове регулювання порядку прийняття спадщини неповнолітніми особами. На основі системного вивчення законодавчих положень у дисертації проведено узагальнення процедур прийняття спадщини, відмови від прийняття спадщини, відкликання такої відмови, виокремлено особливості кожної з них. Також приділена увага праву на обов'язкову частку у спадщині як особистому, персоніфікованому праву, реалізація якого не залежить від волі спадкодавця та має на меті забезпечити збереження мінімальних гарантій утримання після смерті спадкодавця. З'ясовано особливості відмови від прийняття спадщини неповнолітніми особами та відкликання такої. Досліджено питання охорони спадкового майна: підкреслено обов'язковість вжиття заходів щодо охорони спадкового майна у разі спадкування неповнолітніми особами.

У *третьому розділі дисертації* досліджено поняття, види способів захисту спадкових прав неповнолітніх осіб. Тут акцентовано на тому, що

обраний спосіб захисту повинен відповідати суті порушеного права, бути ефективним і співмірним з характером самого порушення. Підкреслено, що у випадку спадкування неповнолітніми особами особливість захисту їх прав визначається як специфікою правового статусу самої особи, так і правовою невизначеністю, в якій перебуває спадкове майно з часу відкриття спадщини до часу її прийняття. Розглянуто важливість та особливості судового захисту спадкових прав неповнолітніх осіб, спірні питання позовного та окремого провадження у спадкових справах.

Завершується робота розгорнутими висновками, які є логічними та відображають зміст та основні результати дослідження.

Наукові положення та висновки дисертації належно обґрунтовані шляхом використання широкого спектру філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що дозволило дисертантці продемонструвати вправне володіння методологією наукової діяльності. Сміливе оперування широкою палітрою методів дослідження, дозволило авторці яскраво проілюструвати правову природу, зміст та специфіку спадкових правовідносин.

Обсяг використаних у роботі бібліографічних джерел є цілком достатнім. Використані дисертанткою науково-теоретичні та монографічні роботи вітчизняних та зарубіжних авторів дозволили визначити теоретичні положення та надати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертації полягає в тому, що сформульовані й обґрунтовані теоретичні положення, висновки, пропозиції впроваджено і в подальшому може бути використано: у *законодавчій діяльності* – для розробки правової регламентації, внесення змін та доповнень до законодавства; в *освітньому процесі* – під час проведення занять з навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільне право та процес», «Приватне право: практика тлумачення і застосування», підготовки методичної літератури (акт впровадження Львівського

державного університету внутрішніх справ від 11.10.2023 № 85); у *практичній роботі* – у діяльності органів нотаріату, пов'язаній з оформленням спадкових прав неповнолітніх осіб, охороною спадкового майна, а також у процесі розгляду судами справ, пов'язаних із захистом прав неповнолітніх осіб як учасників спадкових правовідносин.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації у наукових фахових виданнях та інших публікаціях.

Основні положення і висновки, зроблені під час дослідження відображено у 14 наукових публікаціях, з яких 6 статей опубліковано в юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України та 8 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів на наукових і науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих здобувачем наукових статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях (стор. 16-17 дисертації) дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні в опублікованих наукових працях.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. З аналізу змісту тексту дисертації вбачається дотримання аспіранткою вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується наступним: у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей дисертаційне дослідження містить посилення на відповідні джерела інформації. Авторкою дотримано вимоги норм законодавства про авторське право. У рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно винесене на захист дисертаційне

дослідження ЦЕГОЛКО Анни Вікторівни, не можна не відзначити й певні суперечливі або спірні положення.

Окремі питання предмету дослідження потребують певних уточнень та додаткової аргументації. Серед них слід зазначити такі:

1. У підрозділі 2.1. авторка аналізує елементи цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб у спадковому праві. При цьому на сторінці 84 дисертації зазначає про відсутність особливих відмінностей між поняттями «права особи» та «свободи особи». Вказує: «нормативно визначені державою свободи особи – це практично ті ж права...». Однак дисертантка не враховує відмінності між цими поняттями. Право – це можливість, реалізацію якої має забезпечити держава; свобода – це активна дія, яка не може бути обмежена. Свободі відповідає відсутність обмежень, а праву – наявність можливостей. Свобода передбачає широкий простір для діяльності, особисту автономію та прийняття рішень; право лежить у певних рамках, що обумовлено його природою.

2. На сторінці 97 дисертації авторка визначає елементи цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб як фактичних спадкоємців – права, які безпосередньо пов'язані з процесом прийняття та оформлення спадщини. До них серед інших прав відносить право неповнолітньої особи відмовитись від прийняття спадщини. Дисертантка не враховує обмежений характер цього права, адже відповідно до ст. 1273 ЦК України неповнолітня особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може відмовитися від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування. Обмежений характер реалізації окремих прав неповнолітніх спадкоємців є особливістю цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб як учасників спадкових правовідносин.

3. На сторінці 115 дисертації авторка зазначає, що вирішуючи спір між батьками щодо управління майном неповнолітньої дитини, має бути вислухана думка дитини. Однак тут потрібно врахувати, що не кожна дитина може висловити відповідну думку. Тому таку думку має

висловлювати лише та дитина, яка досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити – за аналогією згоди дитини на усиновлення (ст. 218 СК України).

4. Третій розділ дисертації присвячений питанням захисту прав неповнолітніх осіб як учасників спадкових правовідносин. *В роботі необхідно було детальніше зупинитися на ролі органу опіки та піклування у механізмі забезпечення захисту спадкових прав неповнолітніх осіб.* До повноважень органів опіки та піклування серед інших відносять забезпечення вирішення питань щодо захисту особистих, майнових, житлових прав та інтересів дітей. Саме органи опіки та піклування мають обов'язок контролювати дотримання батьками або особами, які їх замінюють, майнових прав неповнолітніх осіб у разі спадкування нерухомого майна.

5. Враховуючи, що юрисдикційна форма захисту цивільних прав включає судовий захист, підрозділ 3.2. «Захист прав неповнолітніх осіб як учасників спадкових правовідносин у контексті судової практики» правильніше було б назвати «Судовий захист спадкових прав неповнолітніх осіб».

6. В дисертаційній роботі в недостатній мірі відображено наслідкові зв'язки між завданнями, новизною та висновками. Зокрема завдання *«проаналізувати історичні витоки дослідження проблем цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб у спадкових правовідносинах»* та *«розкрити методологічні аспекти задекларованої теми»* не знайшли належного відображення у висновках дисертації.

Викладені вище дискусійні положення та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження ЦЕГОЛКО Анни Вікторівни, оскільки не торкаються найбільш значних положень і висновків роботи та не применшують належного рівня дисертаційного дослідження. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії у процесі захисту дисертації, а також напрямками майбутніх досліджень дисертантки.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Відзначене дає підстави зробити висновок про те, що дисертація ЦЕГОЛКО Анни Вікторівни «Цивільно-правовий статус неповнолітніх осіб як учасників спадкових правовідносин» за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного права.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р № 40, та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її авторка – ЦЕГОЛКО Анна Вікторівна за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

завідувач кафедри теорії права, конституційного та приватного права факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук, доцент

Віталій КУЧЕР

